

Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування, конституційне, адміністративне, інформаційне фінансове право, конституційний та адміністративний процес

ДЕРЖАВНА МОВА: ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стогова О.В.,

к. політ. н., доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права СумДУ

Питання мови особливо гостро стоїть у країнах, які нещодавно здобули власну державність та мають неоднорідний етнічний склад. Держави вказаного типу намагаються компенсувати утиски, яких зазнала національна мова у період бездержавності шляхом впровадження правового регулювання порядку вживання мов у публічній сфері. Проаналізуємо мовне законодавство держав, що виникли на теренах колишнього соціалістичного табору у порівнянні із нормами чинними в Україні.

Цікавим є приклад країн Балтії, які після здобуття незалежності поставили собі за мету позбутися рис радянського періоду, у тому числі подолати мовну і культурну русифікацію. Нові підходи до мовної політики втілилися у законодавстві цих країн. Так, в Естонії закон про мову, прийнятий 1989 року, мав поміркований характер, оскільки у ньому закріплювався естонсько-російський білінгвізм, що само по собі підвищувало статус естонської мови. Законом була закріплена норма, відповідно до якої, споживачі мали право обирати мову обслуговування, що на практиці змушувало російськомовних жителів вивчати естонську. Новий закон про мову був ухвалений 1995 року, естонська мова визнавалася єдиною державною, а інші отримували статус іноземних.

Подібні процеси розвивались і в Латвії. Ухвалений 1999 року “Закон про державну мову” проголосив “підтримку, захист і розвиток латиської мови”. Законом було впроваджене обов’язкове знання державної мови працівниками органів публічної влади. Співробітники приватних підприємств та навіть самозайняті особи також мають вільно володіти державною мовою. Таким чином, законом не передбачено жодної сфери діяльності, у якій можна уникнути знання латиської мови. Навіть іноземці, які працюють у Латвії, повинні володіти латиською мовою або самотужки забезпечувати переклад. Фільми та відео, які демонструють публічно, дублюються державною мовою або мають латиські субтитри. Законом передбачений орган, який забезпечує нагляд за дотриманням його норм – Центр державної мови.

Закон Литовської республіки “Про державну мову” закріплює обов’язкове володіння литовською мовою для керівників, службовців, чиновників державних і місцевих закладів, установ, компаній та організацій, керівників, службовців та офіцерів поліцейських, правоохоронних органів, співробітників установ зв’язку, транспорту, здоров’я і соціальної безпеки. Аудіовізуальні програми та кінофільми, які демонструються публічно, мають дублюватися державною мовою або мати литовські субтитри. Для контролю за виконанням закону створено спеціальний орган – Інспекцію з державної мови.

Польська Республіка демонструє інший досвід вирішення мовного питання, адже Польща є однією із найбільш моноетнічних країн Європи – 96,74% населення, згідно з переписом 2012 року, ідентифікували себе як поляки. І тим не менше, тут прийнято закон “Про польську мову”, який проголошує польську мову єдиною державною мовою та гарантує її захист. Зазначено, що всі назви товарів і послуг, пропозицій, гарантійних умов тощо слід надавати польською мовою. Написи в публічних інституціях і в громадському транспорті мають бути польською мовою. Закон визначає повноваження спеціального органу - Ради польської мови, яка не менше ніж двічі на рік звітує Сейму та Сенату про стан захисту державної мови.

В Україні відповідно до Ст. 10 Конституції державною є українська мова, гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом [1].

Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» був прийнятий 28 жовтня 1989 [2] і скасований законом України «Про засади державної мовної політики» 3 липня 2012 року [3]. Відповідно до закону 2012 року російська мова отримала статус регіональної у 13 із 27 територіальних одиниць України, де кількість її носіїв перевищувала 10 відсотків.

У лютому 2014 року 232 депутати проголосували за проект В'ячеслава Кириленка «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики» [4]. Але 3 березня виконувач обов'язків президента України О. Турчинов відмовився підписувати рішення парламенту до моменту підготовки та ухвалення Радою нового закону. У відповідь 57 народних депутатів звернулися до Конституційного Суду з вимогою визнати закон «Про засади державної мовної політики» неконституційним. Вказаний закон був визнаний неконституційним і втратив свою чинність 28 лютого 2018 р. Після скасування Конституційним Судом мовного закону з'явилася правова прогалина, коли суспільні відносини у цій сфері на законодавчому рівні регулюються лише нормами Конституції.

Профільний комітет Верховної Ради з питань культури і духовності пропонував парламенту до розгляду у першому читанні чотири мовні законопроекти: 5556, 5669, 5670 та 5670-д. Першим у Раді з'явився законопроект 5556 «Про мови в Україні» [5] голови підкомітету з питань мови Комітету з питань культури і духовності Я. Лесюка, зареєстрований 19 грудня 2016 року. Через місяць – 19 січня 2017-го – до парламенту внесли ще два законопроекти: 5669 «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» [6] та 5670 «Про державну мову» [7]. Їхніми співавторами виступили голова Комітету М. Княжицький та перша заступниця голови Комітету І Подоляк, а за основу вони обидва взяли

законопроект 2012 року С. Головатого та О. Сироїд. Цей законопроект «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», був зареєстрований у Верховній Раді VI скликання 13 серпня 2012 року Сергієм Головатим.

Четвертий законопроект 5670-д зареєстрований 9 червня 2017 року, його основою став вищезгаданий проект 5670 «Про державну мову». 4 жовтня 2018 року Верховна Рада 261 голосом підтримала законопроект 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [8].

Порівняємо основні норми зареєстрованих законопроектів. Законопроект «Про мови в Україні» [5] містить наступні норми: про статус офіційної для кримськотатарської мови (ст. 4) та про офіційне спілкування мовами національних меншин (ст. 9). Відсутні механізми забезпечення виконання норми про засвідчення претендентами на громадянство чи державну службу володіння державною мовою (ст. 7, 9). До того ж, законопроект не містить механізмів контролю за виконанням закону і притягнення до відповідальності порушників, не передбачає створення державних інституцій для реалізації мовної політики.

Законопроект «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» [6] містить статтю 2, яка надає захист і підтримку регіональними мовам і мовам національних меншин відповідно до Рамкової конвенції про захист національних меншин та Європейської мовної хартії, якщо кількість носіїв відповідної мови становить на визначеній території 30 відсотків населення. А стаття про мову телебачення і радіо дозволяє 50 відсотків обсягу мовлення мовою національної меншини або регіональною мовою. Контролюючий орган законопроектом не передбачений.

Проект закону «Про державну мову» [7] у п. 2 ст. 1 прямо вказує: «Статус української мови як єдиної державної мови не може бути підставою для заперечення мовних прав і потреб осіб, що належать до національних меншин».

Законопроект 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [8] був внесений до порядку денного на 28 лютого 2019 року, але 26 лютого депутатам була вручена таблиця поправок, а розгляд законопроекту перенесений. Принциповими новаціями цього проекту закону є впровадження посади уповноваженого із захисту державної мови (ст. 46), а також спеціального контрольного органу – Національної комісії зі стандартів державної мови. Статтями 39-44 законопроекту регулюються повноваження, склад, порядок роботи цього органу.

Таким чином, в Україні наявна правова прогалина, коли вживання мов у публічній сфері на законодавчому рівні регулюються лише нормами Конституції. Розглянуті законопроекти вказують на наявність у суспільстві різних підходів до вирішення цієї проблеми. Неможливість прийняти новий закон про мови протягом року є наслідком надмірної політизації цієї проблеми.

Використана література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>
2. Про мови в Українській РСР : Закон УРСР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>
3. Про засади державної мовної політики : Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
4. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про засади державної мовної політики : проект закону [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45291
5. Про мови в Україні : проект закону [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60750
6. Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні : проект закону [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952
7. Про державну мову : проект закону [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60953
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної : проект закону [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64787

Стогова О.В. Державна мова: проблема правового регулювання // Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 25 квітня 2019 року). Суми, 2019. 170 с., С. 48-52.